

Szukalski, Stanisław

Prawidłowości przekształceń struktur gospodarczych : wykład inauguracyjny roku akademickiego 2002 w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 16, 53-59

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Szukalski

Prawidłowości przekształceń struktur gospodarczych - wykład inauguracyjny roku akademickiego 2002 w Wyższej Szkole Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce

Szanowni Państwo !

Dzisiejszy wykład inauguracyjny chciałbym poświęcić problematyce prawidłowości przekształceń struktur gospodarczych we współczesnym świecie oraz implikacji jakie te przekształcenia wywołują.

Mówiąc o strukturze współczesnych gospodarek zachodnich najbardziej znaczącym faktem jest dominujący udział sektora usług w wartości Produktu Krajowego Brutto jak i zatrudnieniu. Odnosi się to do wszystkich wiodących krajów wysokorozwiniętych, różnica polega natomiast na wysokości tych udziałów. Dla ilustracji tej tezy wystarczy powiedzieć, że w sektorze usług w Niemczech zatrudnionych jest 65% zawodowe czynnych, USA 75%. Sektor usług definiowany tutaj jest zgodnie z koncepcją trzech sektorów gospodarki. Jej historia sięga lat trzydziestych i związana jest z nazwiskiem nowozelandzkiego ekonomisty A. Fishera, Anglika C. Clarka, Francuza J. Fourastie. I pomimo różnorodnych kontrowersji jakie teoria ta wywołuje (nie czas na ich szczegółową analizę), wydaje się ona dobrze wyjaśniać megatrendy w kształtowaniu struktur gospodarczych. Zasadnicze tezy koncepcji trzech sektorów przedstawiają się następująco:

Po pierwsze, każda gospodarka charakteryzuje się trójsektorową strukturą, na którą składają się: sektor pierwotny (rolnictwo, rybołówstwo, leśnictwo), sektor drugi (przemysł, budownictwo), sektor trzeci (szeroko rozumiane usługi).

Po drugie, w toku rozwoju gospodarczego trójsektorowa struktura ulega przekształceniom, na danym etapie w produkcji, zatrudnieniu, dominuje jeden z sektorów. Proces rozwoju gospodarczego to następujące po sobie stadia. W stadium I, zwanym „cywilizacją pierwotną”, dominuje sektor I (rolniczy) w stadium drugim tzw. „okresie przejściowym” przeważa produkcja przemysłowa (sektor II) i stadium trzecie to „cywilizacja tertiarna”,

która charakteryzuje się dominacją usług (sektor III).

Po trzecie, ze stadialnym rozwojem związane są przesunięcia w strukturze zasobów pracy, kapitału, najpierw z sektora pierwotnego do sektora II, a potem z sektora II do sektora III.

Po czwarte, u podstaw sektorowych przekształceń strukturalnych leżą zmiany po stronie popytu konsumpcyjnego oraz głównie postęp techniczny.

Statystyka potwierdza prawidłowości wzrostu znaczenia usług w gospodarce, jeżeli bowiem o ile np. w krajach OECD w 1970 roku w rolnictwie zatrudnionych było 5% zawodowo czynnych, to w 1999 2,5%, w sektorze III odpowiednio 56,4 % i 67, 3 %. Jeszcze wyraźniej widać to na przykładzie gospodarki niemieckiej, w 1960 roku bowiem w sektorze rolniczym pracowało 13,7% zawodowo czynnych, 47,9% pracowało w rolnictwie i 38,4% w usługach. W 1999 roku udziały te wynoszą odpowiednio 2,5% , 33,7% i 63,8%. Jak na tym tle wygląda gospodarka polska? Mamy niesłychanie wysoki udział rolnictwa, około 27%, udział przemysłu 29% oraz 44% udział usług. Porównywanie tych dwóch zestawień wskazuje na ogrom zmian jakie nas czekają jako kraj w nadchodzących latach.

W dzisiejszym świecie podstawowym czynnikiem w kształtowaniu struktur gospodarczych jest postęp naukowo - techniczna objawiła się ona nowymi technikami, które silnie oddziałują na funkcjonowanie gospodarki, a sektora usług w szczególności. Nośnikami nowoczesnej technologii są techniki telekomunikacyjne i informacyjne, roboty przemysłowe.

Wpływ współczesnej rewolucji naukowo - technicznej na rozwój i funkcjonowanie gospodarki i sektora usług jest dwójaki: po pierwsze, postęp techniczny dokonujący się w sferze produkcji materialnej, głównie w przemyśle, indukuje rozwój usług, prowadzi do rozszerzenia ich zakresu i rodzajów. Po drugie, sektor usług jako taki absorbuje nowe techniki, dzięki temu rozszerza się oferta usługowa, następują zmiany w systemie świadczenia usług, ma miejsce wzrost intensywności świadczenia i konsumpcji usług w jednostce czasu.

Skutkiem dyfuzji innowacji w sferze materialnej jest integracja sfery materialnej i usług, która oznacza:

- * rosnącą w wyniku rozwoju techniki komplementarność dóbr i usług (produkcja- transport - dystrybucja- finansowanie- serwis).
- * zmiany stosunków produkcyjno- rynkowych; techniki informacyjne i nowe technologie telekomunikacyjne zmuszają przedsiębiorstwa do nowej organizacji produkcji, także nowych form administracji, w taki sposób by przy wykorzystaniu nowych technik poprawić jakość sterowania procesami produkcyjnymi, ich kontrolę, ponadto techniki te sprawiają

- * wzrost internacjonalizacji rynków zbytu i rynków zaopatrzenia, który wymaga nie tylko zmian w systemie planowania i organizacji przedsiębiorstw, ale także informacji o tych rynkach, systemu ochrony prawnej, przepisów dotyczących ochrony środowiska, systemu podatkowego itp., to indukuje powstanie nowych usług, rozwój już istniejących.;
- * politykę dywersyfikacji produkcji (przy generalnej standaryzacji i masowości zgodnie z życzeniami konsumenta, co wymaga obserwacji i badań rynku, działań marketingowych.;
- * dostosowania nowych technicznych możliwości produkcji nowych wyrobów do potrzeb rynkowych, stąd konieczność prowadzenia badań aplikacyjnych, prowadzenia testów rynkowych, organizowania akcji promocyjnych itp.

Skutki dyfuzji techniki w usługach dla ich rozwoju to głównie: rozszerzenie oferty usługowej dla sektora przedsiębiorstw, rozszerzenie oferty usług i ich jakości zorientowanych na zaspokojenie potrzeb gospodarstw domowych, zmiany poziomu i struktury zatrudnienia i zmiany struktury zawodowej zatrudnionych.

Rozszerzenie oferty usług i ich jakości zorientowanych na zaspokojenie potrzeb gospodarstw domowych objawia się w wielu obszarach. Zmienia się funkcjonowanie gospodarstw domowych, konsument może dziś dzięki telewizji przewodowej, domowego komputera podłączonego do sieci komputerowej korzystać z różnego rodzaju usług: usług informacyjnych (serwis agencyjny, notowanie giełdowe i inne informacje ekonomiczne) zlecenia na dostawy towarów do domu, korzystania z usług bankowych (home banking). Technika daje możliwość rozwoju osobowości człowieka i poprawy warunków życia, po programy oświatowe, korzystania z technik diagnostycznych i rehabilitacyjnych itp., zmiany systemu i form pracy (ruchomy czas pracy, praca w niepełnym wymiarze, modułowe systemy czasu pracy), zagospodarowanie czasu wolnego. Dyfuzje innowacji w sektorze usług cechuje wysokie tempo rozpowszechniania się nowych technik, różnorodność oferty usługowej, możliwość szerokiego zastosowania nawet tam, gdzie wydawało się to mało realne: ochrona zdrowia, kształcenie. Choć zauważyć należy nierównomierność rozprzestrzeniania się postępu technicznego w usługach, która wynika z heterogeniczności sektora, z odmiennych prawidłowości rozwoju poszczególnych rodzajów usług, z odmiennych funkcji jakie w procesie świadczenia usług odgrywają: praca i kapitał.

Przekształcenia struktur gospodarczych dokonujące się w wyniku rewolucji naukowo - technicznej wywołują istotne skutki dla rynku pracy związane ze zmianą jego potencjału i rozwoju rynku, z organizacją pracy. Można

mówić tutaj o dwóch efektach tj. o efekcie „redukcji” i efekcie „kompensacji”. W pierwszym przypadku chodzi o to, że postęp techniczny, szczególnie w formie automatyzacji procesów produkcyjnych zastępuje pracę żywą kapitałem, co w rezultacie prowadzi do redukcji tej pierwszej. Efekt redukcyjny postępu technicznego daje się także zauważyć w niektórych subsektorach usług, takich jak: handel, transport, bankowość, gdzie mamy do czynienia ze stabilizacją lub spadkiem zatrudnienia przy wzroście realnej wartości maszyn i urządzeń.

Efekt „kompensacji” zatrudnienia polega na tym, że postęp techniczny wywołuje takie tendencje neutralizujące spadek zatrudnienia przez to, iż może on prowadzić do powstania nowych produktów, nowych rynków zbytu i tym samym daje możliwość powstawania nowych miejsc pracy. W przypadku sektora usług postęp techniczny prowadzi do pojawienia się nowych usług w zakresie programowania, serwisu naprawczego, rozszerzenia sieci sprzedaży nowych urządzeń. Trzeba pamiętać, że wszystkie procesy racjonalizacyjne, epokowe innowacje, a za taką uważa się współcześnie elektroniczną przemianę przemysłu i usług (porównywaną czasem z takimi przełomowymi innowacjami jak stal, elektryczność, samochód) rodzą wzrost popytu na dobra inwestycyjne, dzięki temu powstaje szansa wzrostu zatrudnienia. I wreszcie, postęp techniczny zarówno w sferze innowacji produktowej jak technologicznej oraz organizacyjnej na ogół poprawia międzynarodową zdolność konkurencyjną gospodarki., poszczególnych jej dziedzin, a w efekcie przynosi pozytywne skutki w zakresie zatrudnienia, problem ten zyskuje na znaczeniu wobec intensyfikacji procesów globalizacji.

Kolejny problem jaki tu się pojawia to kwestia czynników określających przyszłe przekształcenia strukturalne w gospodarce i w usługach. Naszym zdaniem najistotniejsze czynniki są następujące:

Dalszy rozwój usług telekomunikacyjnych i informatycznych - rozszerzenie oferty produktów i usług, wzrost produktywności i obniżkę kosztów cen, co umożliwi zwiększenie korzystniejszej oferty cenowej zarówno produktów jak i usług związanych z rozwojem technologii informacyjnej. Przykładem tutaj może być oferta usług telefonii komórkowej, usług internetowych, sprzedaży za pomocą internetu, home banking itp.

Standaryzacja usług pozwala na ich potaniecie, rozszerzenie oferty, zwiększenie mobilności podmiotów świadczących te usługi, dotyczy to głównie sektora produkcyjnego, w mniejszym stopniu gospodarstw domowych, choć i tu wskazać można na charakterystyczne przykłady, jak choćby sieci punktów szybkiej obsługi typu Mc Donald. W przypadku przedsiębiorstw przykładem takich usług mogą być usługi z zakresu: leasingu, logistyki, organizacji transportu międzynarodowego.

Racjonalizacja procesów produkcyjnych polega na takich przekształceniach organizacyjnych procesów gospodarczych by obniżyć koszty produkcji, można to osiągnąć między innymi przez wyodrębnienie niektórych funkcji kontrolnych, logistycznych, zarządzania, ze struktury organizacyjnej i powierzenie ich specjalistycznej firmie usługowej o wysokiej specjalizacji. Procesy te rodzą tendencję do wznowienia komplementarności dobór sektora przemysłowego i rolniczego oraz usług.

Ochrona środowiska, nacisk społeczny na dbałość o warunki życia, kształtowanie przyjaznego dla człowieka i czystego środowiska sprawia, że w usługi związane z ochroną środowiska będą się rozwijać w przyszłości. Dla przykładu w sektorze związanym z ochroną środowiska pracuje obecnie w Niemczech około 1mln osób.

Globalizacja procesów gospodarczych, jest z jednej strony szansą na rozwój usług i skorzystanie z potencjału jaki tkwi w popycie zewnętrznym, z drugiej zaś wzmacnia konkurencję na rynku krajowym. Cechą procesu globalizacji jest silny związek z postępem nauki, techniki i organizacji. Postęp techniczny poszerza ofertę produktów i usług dostępnych na rynku, obniża koszty i racjonalizuje sposób świadczenia dostępnych dotychczas usług. Także przedsięwzięcia integracyjne w Europie, wprowadzanie zasad jednolitego rynku wewnętrznego w Unii Europejskiej wpływać będzie na ofertę usług. Najbardziej odczuwane mogą być skutki tych zasad w sektorze usług finansowych, spedycyjnych i handlowych, telekomunikacji.

Delegatura gospodarki, oznacza reorganizację przedsiębiorstw państwowych pod kątem przyszłej prywatyzacji, weryfikację i uproszczenie prawa gospodarczego, korektę polityki gospodarczej. W kontekście omawianego przedmiotu, deregulacja to przede wszystkim tendencja do przejmowania niektórych usługowych funkcji państwa oraz organizacje pozarządowe oraz prywatne przedsiębiorstwa usługowe. Przykładem mogą tu być usługi związane z opieką społeczną przejmowane, przez sektor „organizacje społeczne”, proces ten dokonuje się od jakiegoś czasu w Niemczech. Deregulacja oznaczać będzie spadek w przyszłości udziału sektora państwowego w gospodarce.

Wzrost dochodów, będzie wzmacniał zapotrzebowanie na usługi związane z zagospodarowaniem czasu wolnego, ochrony zdrowia, kształcenia itp.

W ślad za tymi czynnikami szansy dla wzrostu usług należy szukać w takich dziedzinach jak: usługi dla biznesu, ochrona środowiska, alternatywne źródła energii, ochrona zdrowia, ambulatoryjna i domowa opieka, zagospodarowanie czasu wolnego, kształcenie, media systemy komunikacyjne, wirtualne przedsiębiorstwa.

Kolejnym skutkiem dokonujących się przeobrażeń strukturalnych w gospodarce są zmiany w zakresie organizacji pracy. Coraz większą popularność zdobywają, a w wielu wypadkach są wręcz koniecznością takie formy jak: ruchomy czas pracy (istotą tej formy jest to, że czas pracy dzielony jest na czas obowiązkowy, czas pracy ruchomy); zmienny czas pracy (ustala się maksymalny wymiar czasu pracy i limit czasu koniecznego do przepracowania w danym okresie obliczeniowym), system modułowego czasu pracy (dana grupa zatrudnionych pracuje w określonych dniach tygodnia, inna w innych), system job sharing (system pracy dzielonej, podział czasu między dwóch i więcej pracowników), skrócony czas pracy, skompromowany czas pracy (np. tygodniowy limit czasu pracy wykonuje pracownik w ciągu 3-4 dni), kontrakty zadaniowe i czasowe.

Współcześnie następują zmiany pojęcia miejsca pracy, stanowiska pracy. W miejsce tradycyjnego miejsca pracy i klasycznej struktury organizacyjnej pojawi się sieć grup współpracowników, którzy łączyć się będą przy realizacji określonego projektu.

Coraz częściej następuje czasowe i terytorialne rozdzielenie miejsca pracy i czasu pracy. Przez rozpowszechnianie techniki telekomunikacyjnej i powstanie nowej infrastruktury możliwe są wirtualne przedsiębiorstwa, telepraca itp.

Problem co te zmiany oznaczają dla gospodarki polskiej, dla ludzi młodych?

Struktura polskiej gospodarki daleko odbiega od struktur charakterystycznych dla gospodarek wysoko rozwiniętych, to sprawia, że stajemy przed trudnym zadaniem zmiany tej struktury. Zadanie jest tym trudniejsze, że urynkowanie polskiej gospodarki na początku lat dziewięćdziesiątych ujawniło z ogromną siłą dysproporcje rozwojowe i problemy strukturalne jakimi jest ona dotknięta. Procesy zmian strukturalnych, które dokonywały się w zachodnich gospodarkach przez okres 30 lat w Polsce muszą przebiegać daleko szybciej. Dziś trudno przesądzić o tempie przekształceń i ich głębokości; jedno jest pewne, zmiany te muszą nastąpić, a to dla setek tysięcy osób wiąże się z koniecznością zmiany zawodów, przekwalifikowaniami itp. Im wcześniej, szczególnie dotyczy to ludzi młodych dziś zaczynających studia, podejmiemy trud przygotowania się do tych wyzwań, tym mniejsze koszty społeczne przyjdzie nam ponieść.

Szanowni studenci rozpoczynający dziś studia, musicie być przygotowani na te zmiany mając świadomość, że w waszym zawodowym życiu będziecie musieli być gotowi do:

* ciągłego podwyższania swoich kwalifikacji,

- * zmiany zajęcia i zawodu, czasy „jednozawodowców” już minęły, w przyszłości trzeba będzie w ciągu swojego życia zawodowego zmieniać kilkakrotnie charakter zajęcia i zawodu,
 - * zmiany organizacji czasu prac, elastyczności zatrudnienia, o czym mówiłem wcześniej,
 - * podnoszenia ryzyka w podejmowaniu działań na własny rachunek.
- Przystępując dziś do trudu studiowania i do zawodowego życia trzeba o tym pamiętać.

Wyzwania i szanse dla polskiego sektora MSP w kontekście europejskich procesów integracyjnych

Przyszłe członkostwo Polski w UE wymaga przeprowadzenia wadnego procesu dostosowawczego, pozwalającego sprostać polskiemu - gospodarczym kryteriom Unii. Dokonane dostosowania niosą ze sobą istotne konsekwencje dla polskich przedsiębiorstw, niezależnie od ich wielkości. Pełna integracja Polski z UE oznaczać będzie dla nich potencjalne korzyści, wynikające ze zniesienia barier i ograniczeń w przepływie towarów i usług, siły roboczej i kapitału oraz przyspieszenia procesów restrukturyzacji wielu sektorów. Z drugiej jednak strony wymagać od nich będzie wzrostu konkurencyjności i długoterminowej konkurencyjności.

Specyfika małych i średnich przedsiębiorstw powoduje, że ich zdolność do konkutowania na rynku w większym stopniu niż w przypadku dużych firm zależy od zewnętrznych uwarunkowań, w tym od polityki społeczno-gospodarczej kraju.

1. Układ Europejski

Proces integracji Polski z UE został zamierzony podpisanym 16 grudnia 1991 roku Układem Europejskim ustanawiającym stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi. Jego celem jest:

- stworzenie odpowiednich ram dla dialogu politycznego,
- popieranie rozwoju handlu i harmonijnych stosunków gospodarczych między stronami, mających na celu sprzyjanie dynamicznemu rozwojowi gospodarczemu i dobrobytu w Polsce,
- stworzenie podstawy dla pomocy finansowej i technicznej Wspólnoty dla Polski,
- stworzenie właściwych ram dla stopniowej integracji Polski ze Wspólnotą po spełnieniu przez Polskę niezbędnych warunków.